

שבת וראש חודש

על קביעות ודינמיות

נוסח הברכה הרביעית בתפילת מוסף, ברכת "קדושת היום", יכול להעמידנו על הבדלים שונים בין הימים שבהם מתפללים תפילת מוסף. בתפילת מוסף של ימים טובים אנו אומרים:

ומפני חטאינו גלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו, ואין אנחנו יכולים לעלות ולראות ולהשתחוות לפניך, ולעשות חובותינו בבית בחירתך בבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו, מפני היד שנשתלחה במקדשך...

נוסח זה לא נאמר בשבת, ואף לא בראש חודש. בשבת אנו מתחילים בבקשה לשיבה לארצנו:

יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתעלנו בשמחה לארצנו ותטענו בגבולנו...

בראש חודש אנו אומרים קודם לבקשה זו תפילה להשבת המזבח והקרבנות:

מזבח חדש בציון תכין ועולת ראש חודש נעלה עליו ושעירי עזים נעשה ברצון, ובעבודת בית המקדש נשמח כולנו, ובשירי דוד עבדך הנשמעים בעירך האמורים לפני מזבחך אהבת עולם תביא להם וברית אבות לבנים תזכור...

אולם, כאשר חל ראש חודש בשבת, ישנו נוסח מיוחד בברכה זו:

ותתן לנו ה' אלהינו באהבה שבתות למנוחה וראשי חדשים לכפרה. ולפי שחטאנו לפניך אנחנו ואבותינו חרבה עירנו ושמם בית מקדשנו וגלה יקרנו ונוטל כבוד מבית חיינו, ואין אנחנו יכולים לעשות חובותינו בבית בחירתך בבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו, מפני היד שנשתלחה במקדשך...

נוסח זה מתאים לתפילת ימים טובים, הכוללת הזכרת החטאים שגרמו לגלות, ומתוך כך תפילה להשבת העבודה, שכן ברגלים אנו אמורים להיות בירושלים ובמקדש, ועל כן אנו מתפללים על כך ש"מפני חטאינו גלינו מארצנו". יש להבין, כיצד נוסח שלא קיים בתפילת שבת ואף לא בתפילת ראש חודש, "נולד" בתפילת שבת ראש חודש?

בטור (אורח חיים סי' תי"ז) מובא:

איתא בירושלמי: הני נשי דנהיגי דלא למיעבד עבידתא בריש ירחא, מנהגא (נשים הנוהגות שלא לעשות מלאכה בראש חודש - מנהג הוא). ואיתא בפרק מ"ד מפרקי דר' אליעזר לפי שלא רצו נשים ליתן נזמיהן לבעליהן במעשה העגל לכך נתן להן הקב"ה שכרן שיהו משמרות ראש חודש יותר מהאנשים. ושמעתי מאחי הר"י טעם לדבר לפי שהמועדים נתקנו כנגד אבות, פסח כנגד אברהם, דכתיב "לושי ועשי עוגות", ופסח היה, שבועות כנגד יצחק, שתקיעת שופר של מתן תורה היה בשופר מאילו של יצחק, סוכות כנגד יעקב, דכתיב "ולמקנהו עשה סוכות", וי"ב ראשי חדשי השנה שגם הם נקראים מועדים כנגד י"ב שבטים, וכשחטאו בעגל ניטלו מהם וניתנו לנשותיהם לזכר שלא היו באותו חטא.

שנים עשר ראשי חודשים נועדו להיות ימים טובים, כשלוש הרגלים, אלא שגרם חטא העגל וניטלו ימים טובים אלה מישראל. זכר לדבר זה נמצא במנהג הנשים שלא לעשות מלאכה בראש חודש, שהרי הנשים לא חטאו בחטא העגל, ועל כן עבורן ראש חודש נשאר כיום טוב, ואסור במלאכה. בגמרא מובא (שבת פ"ח ע"א):

דרש רבי סימאי: בשעה שהקדימו ישראל "נעשה" ל"נשמע", באו ששים ריבוא של מלאכי השרת לכל אחד ואחד מישראל, קשרו לו שני כתרים, אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע, וכיון שחטאו ישראל ירדו מאה ועשרים ריבוא מלאכי חבלה ופירקום, שנאמר: "ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב" ... אמר רבי יוחנן: וכולן זכה משה ונטלן...

בעת מתן תורה התעלה עם ישראל למעלה עליונה, שהופיעה בשני הכתרים שקשרו מלאכי השרת לכל אחד מישראל. חטא העגל גרם לאיבוד מעלה עליונה זו, ולא יבדו הכתרים. אולם, לא לצמיתות אבדו כתרים אלה מישראל. פעמים שזוכים אנו לחזור לאותה מעלה עליונה (פרי צדיק לפרשת תולדות, אות א'¹):

...ועיקר שזכו להכתרים במתן תורה היה על ידי זכותו של אברהם, וזהו שנאמר "ותפארת בנים אבותם". ואף שאחר הקלקול פרקום וזכה משה ונטלן, כמו שאמרו, בשבת מחזיר משה רבינו הכתרים לישראל כמו שכתב האריז"ל...

נמצא, אם כן, ששבת יש בה כפרה לחטא העגל, והשבת הכתרים לישראל מלמדת כי יש ביום זה כח לשוב למעלה העליונה שהיו בה ישראל קודם אותו חטא.

¹ ומקורו בפרי עץ חיים שער השבת פרק ח', עיי"ש.

כפי שראינו, קודם לחטא העגל היה ראש חודש יום טוב. כאשר ראש חודש חל בשבת ויש תיקון לחטא העגל, אנו שבים למעלה שהיתה קודם החטא, ועל כן חוזר ראש חודש להיות כיום טוב.

שבת אינה יום טוב, ועל כן אין אומרים בה "מפני חטאינו..." אף ראש חודש אינו יום טוב - משום חטא העגל - ואף בו אין אומרים "מפני חטאינו..." אולם, כשחל ראש חודש בשבת וחטא העגל מתקן, חוזר הוא להיות יום טוב, ועל כן אנו אומרים: "ולפי שחטאנו לפניך אנחנו ואבותינו..."

נמצאנו למדים, שבכל ראש חודש גנוזה בחינה של קדושת יום טוב. חטא העגל אינו נותן לקדושה זו להתגלות, ואנו נוהגים בראש חודש מנהג חול. רושם מאותה קדושה מתגלה במנהגן של הנשים שלא לעשות מלאכה ביום זה.

אף השבת נשכרת מיסוד זה. כוחה של השבת לתקן את חטא העגל ולרומם את ישראל למדרגה שהיו בה בעת קבלת התורה, אינו מתגלה בכל שבת ושבת. כשמזדמן ראש חודש ליום השבת, הרי שהוא חושף את כוחה המיוחד של שבת לתקן את חטא העגל.

בתוספת ביאור יש לומר, כי השבת וראש חודש הם שני עניינים המשלימים זה את זה. השבת קבועה וקיימת. תלויה היא בחמה בלבד, ואין ישראל קובעים את הופעתה. שבת, "מעין עולם הבא", מבטאת את הצד הנצחי שאיננו משתנה. על כן איננו עושים מלאכה בשבת - איננו פועלים לשינוי ולקידום העולם.

ראש חודש אינו קבוע. תלוי הוא בחידושה של הלבנה, וישראל על פי בית דין קובעים את הופעתו. ראש חודש הוא "זמן כפרה לכל תולדותם", כפרה על תולדות הימים והזמנים הגורמים לנפילות.

יום טוב תלוי מצד אחד בעונות השנה, הקשורות לשנת החמה, ועל כן פסח הוא חג האביב, סוכות - חג האסיף וכדומה. מצד שני, היום בחודש בו יחול יום טוב תלוי בחידוש הלבנה ובקידוש החודש. יום טוב מאחד את שתי הבחינות שבשבת ובראש חודש. מצד אחד הוא אסור במלאכה, אך לא באופן מוחלט. אף מצות השמחה ביום טוב מלמדת על היות יום טוב קשור לעולם הזה ולהתחדשות המתמדת שבו.

בעולם יש שני יסודות - היסוד הקבוע והיסוד המשתנה. היסוד הקבוע כולל את הערכים הנצחיים העוברים מדור לדור בלא שינוי. היסוד המשתנה הוא היכולת להתחדש ולהשתנות על פי שינויי הזמנים והתקופות.

השבת היא כנגד היסוד הקבוע, שכן היא קבועה מששת ימי בראשית, והיא "מעין עולם הבא". ראש חודש הוא כנגד היסוד המשתנה, שכן הוא תלוי בשינויי הזמנים של הלבנה.

הופעתם יחד בראש חודש שחל להיות בשבת מאחדת בין שני היסודות, וזהו יום טוב, הכולל בתוכו את היסוד הקבוע של עונות השנה עם היסוד המשתנה של חידוש הלבנה. ביום טוב אנו נפגשים עם היכולת לחיות את הערכים הנצחיים לאור שינויי הדורות והתקופות בעולם. ראש חודש שחל בשבת מאחד את שני היסודות - הקבוע והמשתנה - וזו היא בחינת יום טוב.

